

FRANCISZEK CHMIEŁOWSKI

HANS-GEORG GADAMER

(1900 - 2002)

Należał do kręgu najwybitniejszych filozofów drugiej połowy dwudziestego wieku, jego myślenie oddziaływało na różne dziedziny współczesnej humanistyki: filozofię, estetykę, nauki społeczne, prawne i filologiczne. Wczesny etap jego życiorysu i późniejsze zdarzenia z jego intelektualnej biografii sprawiły, że łączyły go szczególnie ciepłe i serdeczne więzi z polską filozofią i niektórymi z jej współczesnych przedstawicieli.

Urodzony 11 lutego 1900 r. w Marburgu, spędził dzieciństwo i młodość we Wrocławiu; tu także osiągnął pierwszy etap humanistycznego wykształcenia, ukończył gimnazjum pod wezwaniem Św. Ducha i rozpoczął studia w zakresie germanistyki, historii, historii sztuki oraz filozofii. Od 1919 r. kontynuował studia filozoficzne w Marburgu, które zakończył w r. 1922 promocją doktorską pod opieką Paula Natorpa. Następnie studiował filologię klasyczną u Paula Friedländera i uczestniczył w seminariach filozoficznych Martina Heideggera, pod którego kierunkiem habilitował się w 1928 r. Jako nauczyciel akademicki prowadził zajęcia z zakresu etyki, estetyki i filozofii, początkowo w Uniwersytecie w Marburgu, później zaś w Lipsku, gdzie w roku akad.

1946/1947 pełnił funkcję rektora. W r. 1947 został powołany na stanowisko profesora we Frankfurcie nad Menem, a od 1949 r. przejął katedrę filozofii na Uniwersytecie w Heidelbergu, jako następca Karla Jaspersa, gdzie prowadził wykłady aż do czasu przejścia na emeryturę w r. 1968.

Gadamer uczestniczył w kształtowaniu życia intelektualnego powojennych Niemiec, jako przewodniczący Heidelberskiej Akademii Nauk oraz jako założyciel i wydawca (wraz z Helmutem Kuhnem) kwartalnika *Philosophische Rundschau*. Był także współredaktorem innych, znaczących pism filozoficznych, takich jak: *Hegel-Studien*, *Kant-Studien*, *Archiv für Begriffsgeschichte*, oraz wielu pism zagranicznych.

Z nazwiskiem Gadamera został na trwale związany, ukształtowany przez niego i przystosowany do kulturowych realiów współczesności nurt filozoficznej hermeneutyki. Obecne w europejskiej tradycji od starożytności do romantyzmu różne wątki myśli hermeneutycznej, będące luźnym zbiorem reguł odnoszących się do praktyki interpretacji, a w filozofii Schleiermachersa i Diltheya przedstawiane jako metodyczny rodzaj wiedzy mający służyć właściwemu rozumieniu przekazów i faktów kulturowych, uzyskały w dziele Gadamera kształt filozoficznej metarefleksji nad ludzkim rozumieniem "w ogóle", jego naturą, przebiegiem i granicami. O uformowanej przez siebie filozoficznej hermeneutyce mówił Gadamer, że stanowi uwspółcześnioną wersję platońskiej anamnezy - i rzeczywiście, przywołane w tym miejscu imię filozoficznego

geniusza starożytności naprowadza na właściwą drogę wiodącą do zrozumienia zarówno istoty tego filozoficznego dokonania, jak też jego skali. Filozoficzna hermeneutyka, według projektu Gadamera, stara się odsłonić racjonalny porządek ludzkiego świata, który radykalnie przekracza wymiar jednostkowej ludzkiej egzystencji. Czyni to poprzez analizę ogarniającej rzeczywistości językowej, istniejących w niej sensów i kontekstów, zazwyczaj niejawnych i ukrytych, lecz domagających się zrozumienia.

Za szczególny rodzaj języka, lub lepiej - mowy, jako medium porozumienia, przenoszenia i ochraniającego znaczeń ludzkiego świata uznał Gadamer możliwości komunikowania zawarte w przekazach artystycznych i dziełach sztuki. Refleksja nad sztuką, jej źródłami, sposobem istnienia i funkcjonowania stała się ośrodkiem krystalizacji idei jego filozoficznej hermeneutyki. W jednym z wywiadów, jakiego udzielił dla krakowskiego miesięcznika "Znak" (1990/7-8) Gadamer powiedział: "W sztuce dostrzegłem ukryty wzór prawdziwego filozofowania. Uważam, że miarą prawdziwej filozofii może być jej umiejętność wyrażania tego, co potrafi sztuka". W autentycznym doświadczeniu sztuki najdobitniej uwyrażnia się, jego zdaniem, właściwa natura procesu ludzkiego rozumienia, które każdorazowo dokonuje się jako proces artykulacji przedmiotowo ważnych sensów.

O wyborze sztuki jako właściwego wzorca służącego ujawnieniu własności filozoficznej hermeneutyki przesądziły, zdaniem Gadamera, trzy momenty: [1] Wykraczający poza subiektywną sferę przeżyć twórcy oraz odbiorcy (w kierunku obiektywności) sens sztuki ma

charakter aktywny, niekiedy nawet agresywny, rości sobie pretensje do akceptacji, domaga się uznania. [2] W porównaniu z innymi rodzajami przekazów sztuka zawsze apeluje do konkretnej, podmiotowej egzystencji, do określonej subiektywności. Obiektywność teoretycznego (naukowego) nastawienia wobec sztuki posiada zawsze charakter wtórny. [3] W dziedzinie doświadczenia sztuki nie jest możliwe oddzielenie aplikacji (jako odniesienia do egzystencjalnej sytuacji doświadczającego podmiotu) od samego rozumienia i interpretacji.

Filozoficzne dociekania nad sztuką dostarczyły Gadamerowi odpowiednich narzędzi pojęciowych dla zweryfikowania założeń całej współczesnej humanistyki, zwłaszcza tych jej odmian, które odwoływały się do historycznych, psychologicznych bądź strukturalnych modeli interpretacji. Dały mu możliwość wykazania, że przekazy i twory kulturowe powinny być traktowane nie tyle jako dające się zobiektywizować (wedle określonej metody) przedmioty poznania, lecz jako przesłanie dającego się zrozumieć sensu. Przekazy kultury są bowiem przede wszystkim wyłaniającymi się z tradycji, ciągle aktualnymi dla nas pytaniami, na które winniśmy odpowiadać z pozycji naszej własnej, konkretnej, zanurzonej w strumieniu dziejów perspektywy.

Doniosłe znaczenie dla współczesnego myślenia o sztuce miała dyskusja Gadamera z nowożytną tradycją estetyki. W *Wahrheit und Methode*, dziele należącym dziś już niewątpliwie do kanonu współczesnej literatury filozoficznej, dokonał on wnikliwej analizy

pogłębiającego się procesu subiektywizacji doświadczenia sztuki. W perspektywie Kantowskiej zostało ono zredukowane do “wolnej gry” władz poznawczych transcendentalnego podmiotu i oddzielone od rzeczywistych procesów poznania i rozumienia, co w konsekwencji doprowadziło do wyizolowania estetycznej świadomości od wszelkich znaczących życiowych odniesień i sprawiło, że jej pojęcie stało się abstrakcyjne i puste. Dzieło sztuki pojmowane z “estetycznej perspektywy” stało się tworem oderwanym od ludzkiego życia, w pełni autonomicznym i autotelicznym, a jego funkcja prawdziwościowa przestała się liczyć.

Gadamer zaproponował inną, nawiązującą do wcześniejszej (niż nowożytna) tradycji, hermeneutyczną koncepcję doświadczenia sztuki, jako procesu w którym realizują się jej roszczenia prawdziwościowe (aleteiczne i symboliczne). Spotkanie ze sztuką, wedle jego koncepcji, nie jest faktem wyizolowanym, lecz przedstawia się jako uwikłane w całość znaczących związków, w jakich doświadczający jej podmiot pozostaje ze światem. Więcej - ma ono szczególne znaczenie dla stanu samowiedzy doznającego podmiotu, potrafi bowiem niekiedy gruntownie przeobrazić całą dotychczasową postać jego samorozumienia, wzbogacić o nowe momenty poznania, a przez to wpłynąć na sposób jego odniesienia do świata.

Z perspektywy filozoficznej hermeneutyki niepodobna sprowadzać artystycznej twórczości do poziomu wytwarzania specjalnego rodzaju “estetycznych” przedmiotów, dzieła sztuki są bowiem pochodne

wobec pierwotnego procesu artystycznej gry i mediacji; powstają na styku intencyjnych działań autora oraz działań innych podmiotów (w przypadku sztuk odtwórczych, jak muzyka i sztuki sceniczne) bądź też jako skutek współdziałania twórcy oraz obiektywnie zadanych cech i własności artystycznego tworzywa (co zachodzi w przypadku sztuk plastycznych).

Zakwestionowanie utrwalonych w nowożytnej kulturze estetycznych schematów interpretacji oraz wskazanie na procesualny i dialogiczny sposób istnienia faktów artystycznych pozwala myśleć o Gadamerze jako o prekursorze współczesnych przemian w myśleniu o sztuce, jakich później dokonała artystyczna postmoderna widziana z perspektywy Charlesa Jencksa. Nowa świadomość artystyczna przywróciła ważność kontekstu “artystycznych gier”, ważność wymiaru symbolicznego i aluzji w dziełach sztuki (co zostało później nazwane wielokrotnym kodowaniem), przywróciła także zgodę na wielość środków artystycznego wyrazu, pluralizm stylów i różnorodność odwołań do tradycji, emocjonalny charakter sztuki oraz jej komunikatywność - a więc właściwości wcześniej postulowane w filozoficznej hermeneutyce Gadamera, który dostrzegał istotę sztuki w procesie gry, symbolizowaniu znaczeń oraz w integrującej atmosferze święta.

Hans-Georg Gadamer zmarł 13 marca 2002 roku. Należał do coraz radszego już dziś rodzaju filozofów, których indywidualność współokreślały tak istotne przymioty, jak aksjologiczna wrażliwość, osobista kultura i głęboka erudycja. Być może właśnie te cechy

określające go jako filozofa, pozwalały mu nie zwracać uwagi na powierzchowne symptomy kryzysu współczesnej sztuki i wierzyć w to, że “wszystkie wysiłki ocalenia i zachowania, na których wspiera się ludzka kultura, czerpią siłę z przykładu, jaki daje dzieło artysty i doświadczenie sztuki: porządkowania wciąż na nowo tego, co nam się rozpada”<sup>1</sup>.

Franciszek Chmielowski: [florian@303.krakow.pl](mailto:florian@303.krakow.pl)

---

<sup>1</sup> H.-G. Gadamer, *Sztuka i naśladownictwo*, w: *Rozum słowo dzieje*, opr. K. Michalski, Warszawa 2000, s. 156